

Підхомний О. М.,

д.е.н., доц., професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Журба О. Ю.,

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

БЮДЖЕТНІ ВИДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю взаємозв'язку між бюджетними видатками та темпами соціально-економічного розвитку України. Визначено макроекономічні чинники, що впливають на формування бюджетної політики держави. Сучасний стан доходної та видаткової частини бюджету в умовах сучасних трансформацій господарського життя зумовлює пошук можливих напрямів оптимізації цього процесу. Встановлено, що сучасний стан бюджету держави має незбалансовану структуру, що спричинює безліч негативних явищ суспільно-економічного розвитку країни. Бюджет є особливою формою перерозподільних відносин, тому потребує значного правового регулювання. Обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення процедури розроблення бюджетної стратегії як інструмента збалансування та формування бюджету за цільовим сценарієм з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку держави. Використовуючи мультиплікатор державних видатків, визначено вплив бюджетних видатків на валовий внутрішній продукт. Доведено, що державні видатки є вагомим фактором стимулювання економічного зростання України за умови оптимізації їх структури та напрямів фінансування. Новизна отриманих результатів полягає у розвитку теоретико-організаційних та прикладних засад застосування розроблених моделей бюджетного регулювання на практиці. Отримані результати мають практичне значення для забезпечення зміцнення фінансової основи державного самоврядування, підвищення ефективності процесу формування видаткової частини державного бюджету та децентралізації управління бюджетними коштами.

Ключові слова: бюджетні видатки, соціально-економічний розвиток, мультиплікатор державних видатків, макроекономічні показники, бюджет.

Pidkhomnyi O. M.,

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Money and Credit, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

Zhurba O. Y.,

Postgraduate, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

BUDGET EXPENDITURES AS A TOOL OF STATE REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the disclosure of the relationship between budget expenditures and pace of socio-economic development of Ukraine. The macroeconomic factors influencing the formation of the state budget policy are determined. The current state of the income and expenditure part of the budget in the conditions of modern transformations of economic life determines the search for possible directions of optimization of this process. It is established that the current condition of the state budget has an unbalanced structure, which causes a lot of negative phenomena of social and economic development of the country. The budget is a special form of redistributive relations, and therefore requires significant legal regulation. The necessity of legislative fixing of the budget strategy development as a balancing tool and budget formation in

the target scenario, taking into account the priorities of socio-economic development of the state, is substantiated. Using the multiplier of state expenditures, the influence of budgetary expenditures on the gross domestic product is determined. It is proved that public expenditures are a significant factor in stimulating Ukraine's economic growth, providing the optimization of their structure and funding directions. The novelty of the results obtained is the development of the theoretical-organizational and applied principles of the application of developed models of budgetary regulation in practice. The obtained results are of practical importance for strengthening the financial basis of state self-government, increasing the efficiency of the process of forming the expenditure part of the state budget and decentralizing of budget funds management.

Key words: budget expenditures, socio-economic development, multiplier of state expenditures, macroeconomic indicators, budget.

Постановка проблеми. Бюджетна політика є важливим елементом фінансової політики та одним з ключових інструментів реалізації економічної та соціальної політики держави. Саме бюджетна політика значною мірою уособлює місце та роль держави у регулюванні соціальних та економічних процесів та забезпеченні макроекономічного зростання. Бюджетна політика впливає на економічне зростання, його темпи та якість. Виконання державою її функцій залежить від рівня фінансування та ефективності використання виділених коштів. Аналіз структури видатків бюджету, а саме: частки видатків на виконання кожної функції держави в їх загальній сумі та у ВВП, дає змогу визначити, які функції є пріоритетними на кожному етапі соціально-економічного розвитку країни і чи співпадають вони з проголошеними в бюджетних резолюціях пріоритетами бюджетної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага сучасних дослідників, а саме: В. Дем'янишина, В. Гесця, Б. Кабаці, В. Копилова, І. Луїної, І. Чугунова та інших, спрямована на вивчення факторів, які формують політику у сфері видатків бюджету в контексті їх впливу на соціально-економічні процеси. Так, І. Луїна зазначає, що за допомогою політичних та економічних факторів відбуваються зміни рівня державних видатків. Серед найвагоміших виокремлюються: зміна структури потреб домогосподарств та зростання питомої ваги потреб, які задовольняються державою; зміна відносного значення благ і послуг, надання яких державою зумовлене наявністю зовнішніх ефектів; проведення стабілізаційної політики; збільшення державного боргу та зростання процентних витрат; демографічні зміни [4].

І. Чугунов стверджує, що “бюджетна політика повинна визначитися з одного боку, з урахуванням циклічності економічного розвитку, з другого – стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного державного регулювання для позитивного впливу на економічне зростання” [5].

Більшість наукових праць названих вчених економістів орієнтована на виявлення загальних тенденцій функціонування видатків державного бюджету та напрями розподілу коштів. Водночас бракує наукових і практичних напрацювань щодо окреслення шляхів оптимізації використання ресурсів державного бюджету, які б відповідали сучасним

вимогам і задовольняли потреби суспільства. Отже, важливість поставленої проблеми та її малодослідженість і визначили вибір теми роботи, зумовили її актуальність, теоретичну і практичну значимість.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність зазначених проблем, метою статті є виявлення впливу бюджетних видатків на макроекономічні показники соціально-економічного розвитку та розробка рекомендацій, які сприяли б вирішенню невідкладних питань розвитку економіки і соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміна структури видатків державного бюджету істотно впливає на зміну соціально-економічних показників країни. Саме зміна зазначеної структури може вплинути на розподіл доходів та використання наявних ресурсів. При збільшенні витрат на соціальні трансферти підвищується загальний рівень доходів населення, а тому й збільшується сукупний попит у країні. Натомість збільшення державних закупок призводить до збільшення загального обсягу продаж, зростання сукупного випуску, скорочення запасів і, в кінцевому результаті, до економічного зростання.

Серед інструментів державного регулювання економічного зростання одне з провідних місць займають фінансово-податкові інструменти. Держава використовує бюджетні, податкові, фінансові інструменти, за допомогою яких здійснюється розподіл товарних, грошових та інвестиційних потоків у країні. Їхнє призначення полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається співвідношенням основних елементів бюджетної системи, для впливу на розвиток економіки [1].

Одним із основних фінансово-податкових інструментів механізму державного регулювання економічного зростання є політика державних видатків. Збільшення державних видатків призводить до розширення обсягу виробництва на більшу величину, що можна поєднати з виникненням так званого “мультиплікативного ефекту” [1].

Мультиплікатор державних видатків вказує на зміну виробництва при зростанні видатків на одну одиницю. Її величина залежить від граничної схильності до споживання, частки податків та схильності економічних суб'єктів частину видатків спрямовувати на закупівлю імпортованих товарів.

Співвідношення частки податків, що держава вилучає з доходів, та граничної схильності до споживання до придбання імпортованих товарів

спричиняють протилежний ефект розвитку товарного ринку. Їх зростання може спричинити збільшення державних видатків на розвиток економіки і, як наслідок, зменшення величини мультиплікативного ефекту.

Теоретичне відображення величини мультиплікатора можна відобразити [1]:

$$M_{дв} = \frac{1}{1 - ГСС \times (1 - t) + ГСІ}$$

або

$$M_{дв} = \frac{1}{ГСЗ \times (1 - t) + t + ГСІ}$$

відповідно:

МДВ – величина мультиплікатора видатків державного бюджету;

ГСЗ – гранична схильність до заощаджень;

ГСС – гранична схильність до споживання;

ГСІ – гранична схильність до імпортування;

t – ставка податків у доходах;

ГСС – гранична схильність до споживання, що визначає величину додаткового споживання, яку

спричиняє додаткова гривня доходу, тобто це відношення будь-якої зміни в споживанні до зміни в доході, яка зумовила цю зміну в споживанні [1, 3].

Також одним із чинників, які впливають на зміну мультиплікатора видатків державного бюджету, є податкова політика. Тому в розрахунках використовується частка податків у ВВП (t), що означає відношення суми податкових надходжень до ВВП.

Для країни, яка не має торговельно-економічних відносин з іншими державами, тобто в умовах закритої країни, мультиплікатор державних витрат можна визначити, врахувавши граничну схильність до споживання та податкові надходження у % до ВВП. Та, розраховуючи мультиплікатор державних витрат для України, яка вважається відкритою країною, потрібно також визначити граничну схильність до імпорту, тобто врахувати, на скільки одиниць зміняться витрати на імпорт при зміні ВВП [55, 28].

Отже, при розрахунку мультиплікатора державних витрат необхідно визначити показники розвитку економіки, такі як: споживчі витрати, видатки зведеного бюджету, імпорт товарів, курс гривні у співвідношенні до долара США, податкові надходження та ВВП.

Враховуючи вищеперелічені показники, розраховуємо мультиплікатор державних видатків (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку державної економіки

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП, млрд грн	949,9	914,7	1083,1	1253,0	1687,8
Видатки ЗБ, у % до ВВП	32,6	33,6	37,0	33,3	29,2
Видатки з бюджету (ДВ), млрд грн	312,0	307,4	400,3	416,9	492,4
Імпорт товарів та послуг (І), млрд дол	85,5	45,4	64,4	97,8	99,2
Податкові платежі (П), млрд грн	227,2	208,1	240,3	234,5	326,7
Податкові платежі (П), у % до ВВП	3,9	22,8	22,2	17,8	23,2
Ставка податків у доходах (t)	0,24	0,23	0,22	0,23	0,21
Споживчі витрати (С), млрд грн	582,5	90,2	701,1	897,4	989,1
Гранична схильність до споживання	0,695	-0,219	0,659	0,741	0,791
Гранична схильність до імпортування	0,628	2,753	0,719	0,838	0,818

Розраховано автором за джерелом [8, 9].

Зазвичай гранична схильність до споживання коливається в межах $0 < MPC < 1$. Тобто при зростанні доходів домогосподарства збільшують споживання, але порівняно з темпом зростання доходів споживання зростає повільнішим темпом. Розрахувавши граничну схильність до споживання у 2013-2015 роках, бачимо, що найнижчий рівень споживання був у 2015 році (0,659). Це означає, що з додаткової гривні доходу 65,9 копійки було направлено на споживання, а 34,1 копійка не витрачалася, а

спрямовувалася на заощадження. З 2013 до 2015 року цей показник мав тенденцію до зниження, а з 2015 року до 2017 року – до збільшення. Цікавим є показник граничної схильності до споживання, оскільки має від'ємне значення, коли країна витрачає більше свого граничного доходу, тобто “живе в борг”. Підтвердити це ми можемо за допомогою динаміки державного боргу, який із 2013 року почав зростати як у номінальному обсязі (рис. 1), так і у відсотковому до ВВП (рис. 2).

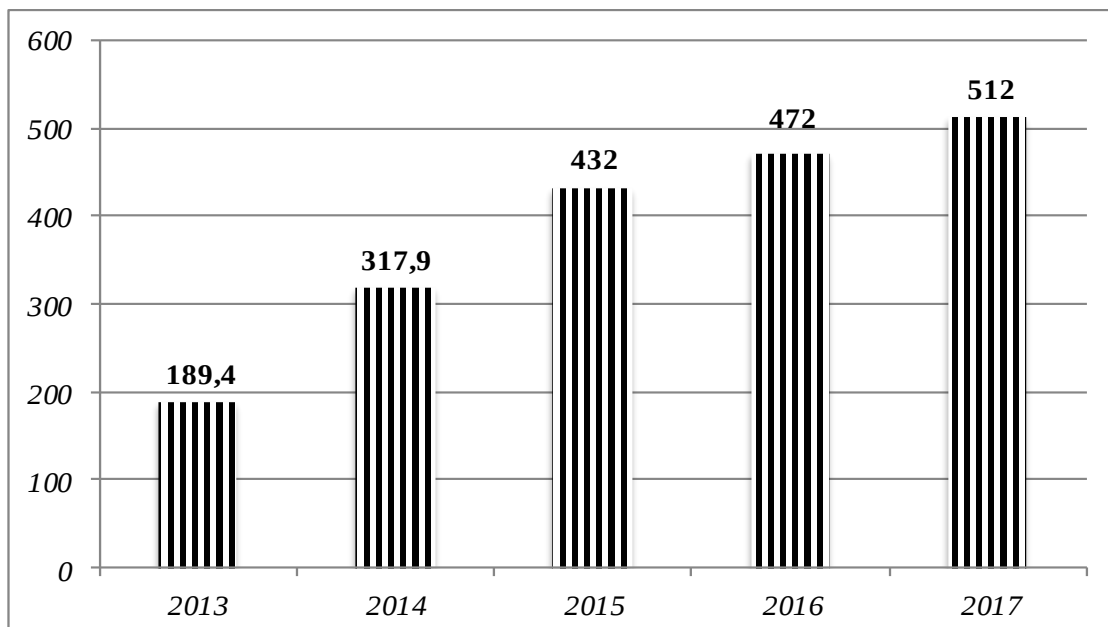

Рис. 1. Динаміка державного боргу, млрд грн
Побудовано автором за джерелом [8, 9].

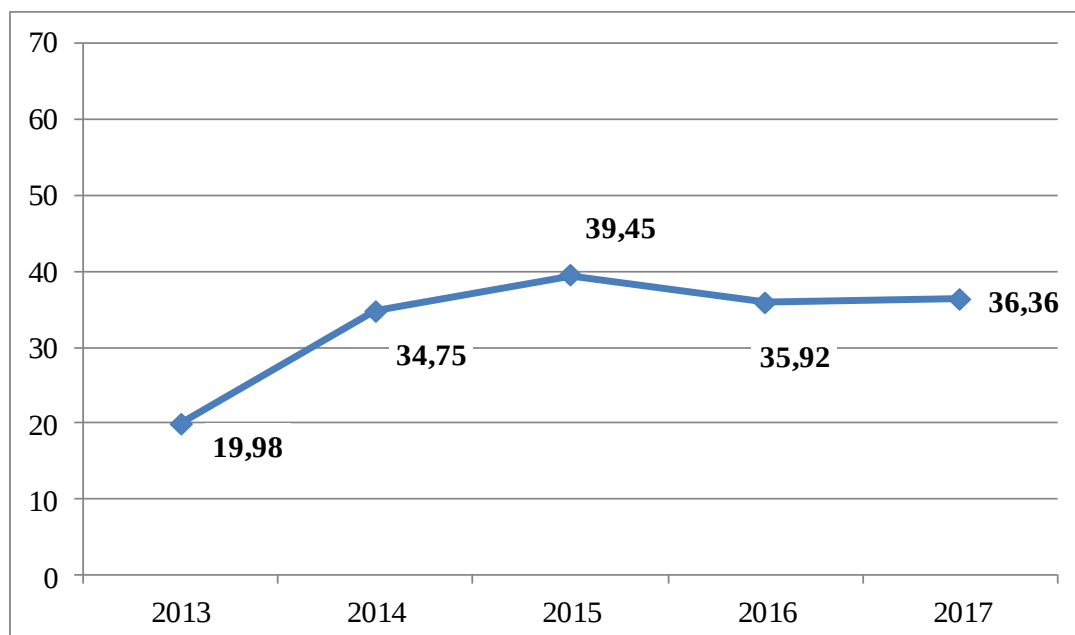

Рис. 2. Динаміка державного боргу, у % до ВВП
Побудовано автором за джерелом [8, 9].

Як свідчать результати проведених розрахунків (табл. 1), частка податків до ВВП протягом 2015-2017 років не має сталої тенденції та коливається у межах 17,7-23,9%. Державний борг щороку зростає, досягнувши у 2015 році найбільшого значення – 39,45 % ВВП.

Розрахувавши граничну схильність до імпортування, визначимо значення мультиплікатора державних видатків для України як для відкритої держави (табл. 2).

Таблиця 2

Значення мультиплікатора державних видатків України

Рік	Значення $M_{дв}$
2013	$M_{дв} = 1 / (1 - 0,695 * (1 - 0,239) + 0,628) = 0,879$
2014	$M_{дв} = 1 / (1 - (-0,219) * (1 - 0,228) + 2,753) = 2,267$
2015	$M_{дв} = 1 / (1 - (-0,659) * (1 - 0,222) + 0,719) = 0,8229$
2016	$M_{дв} = 1 / (1 - 0,741 * (1 - 0,178) + 0,838) = 0,763$
2017	$M_{дв} = 1 / (1 - 0,841 * (1 - 0,232) + 0,92) = 0,421$

Величина мультиплікатора у 2014 році 2,267 характеризує ситуацію в країні, коли збільшення державних видатків має стимулюючий вплив на величину ВВП. І навпаки, зменшення величини мультиплікатора у 2015-2017 роках може бути спричинене двома чинниками: зменшення споживання вітчизняних товарів або збільшення обсягу імпорту.

Одним із фінансово-податкових елементів механізму стимулювання економічного зростання є структура видатків державного бюджету. Видатки мають сприяти досягненню цілей економічного зростання. Адже економічне зростання залежить від структури державних видатків та розміру видатків розвитку. Та на практиці не завжди збільшення видатків сприяє покращенню основних макроекономічних показників держави.

Проведемо дослідження впливу збільшення видатків на розмір ВВП на основі останніх п'яти років (рис. 3).

Рис. 3 ілюструє прямо пропорційну залежність державних видатків і ВВП. Адже збільшення видатків державного бюджету сприяє збільшенню ВВП. Тільки у 2014 році при збільшенні видатків на 20,5 млрд грн ВВП знизився на 35,2 млрд грн. Отже, все ж таки, не завжди збільшення видатків стимулює збільшення ВВП.

Також до фінансово-податкових елементів механізму стимулювання економічного зростання належить розвиток інвестиційної діяльності. За останні декілька років спостерігається значне зниження бюджетних інвестицій. Підтвердженням цього є відповідність динаміки зростання ВВП і питомої ваги видатків у ВВП. Існує обернена залежність між темпами зростання ВВП і реального зростання частки поточних видатків у ВВП. Отже, зростання поточних видатків не сприяє зростанню національної економіки. Також зниження суми капітальних видатків, головним чином видатків на придбання основного капіталу, не сприяє стимулюванню економічного зростання.

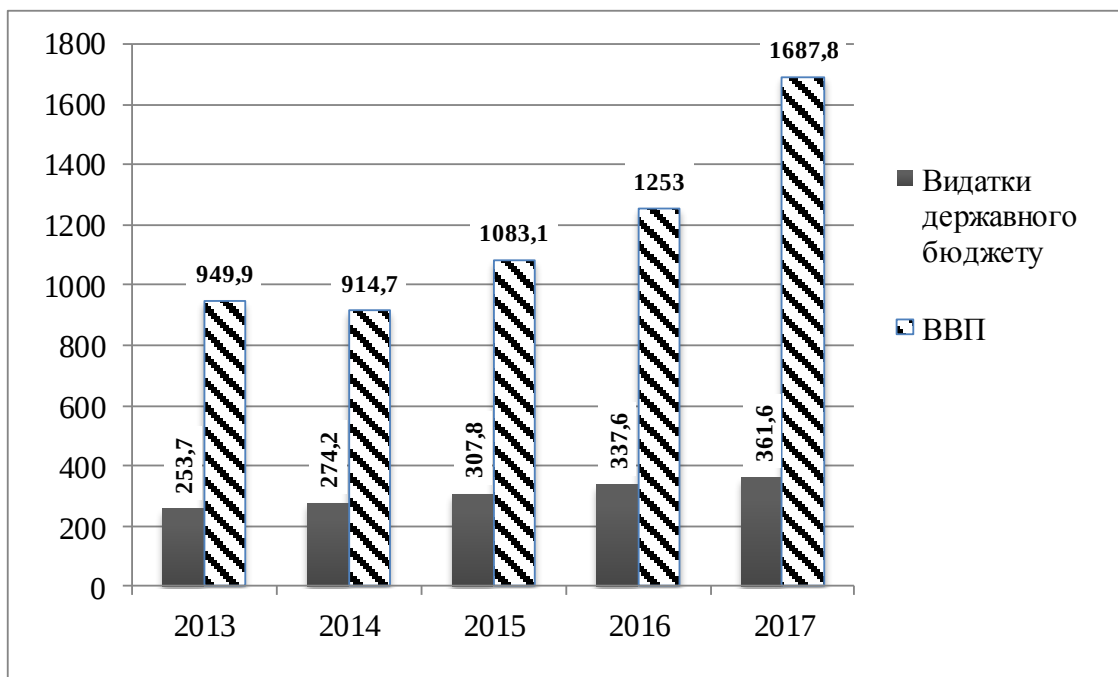

Рис. 3. Динаміка видатків державного бюджету та ВВП України, млрд грн
Побудовано автором за джерелом [8,9].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведений аналіз дозволив виявити, що обсяг видатків, безперечно, впливає на соціально-економічний стан у державі, а саме: зростання державних видатків зумовлено зростанням ВВП, зростанням гарантованого та прямого боргу держави. Також за допомогою “мультиплікативного ефекту” ми виявили вплив зміни державних видатків на обсяг виробництва в країні, врахувавши величину граничної схильності до споживання, заощадження та імпортування, а також ставку податків у доходах. Ми дійшли висновку, що великий вплив на збільшення видатків має величина державного боргу. Щороку зростає сума державного боргу в млрд. грн. також у відсотковому співвідношенні до ВВП держави. Здійснивши порівняльний аналіз, ми виявили пропорційну залежність між величиною державних видатків та сумою ВВП, адже при зростанні видатків зростає і сума ВВП.

Оптимізація видаткової частини бюджету може бути досягнута шляхом перегляду пропорцій розподілу ВВП та соціальних стандартів. На нашу думку, підвищення частки оплати праці у ВВП до 50-60 % (на рівні розвинутих країн світу), мінімальної заробітної плати до середньоєвропейського рівня дало б змогу не тільки наповнити бюджет, пенсійний та інші соціальні фонди, а й суттєво скоротити кількість громадян, які отримують із бюджету соціальні виплати, значно збільшити обсяг виплат кожному потребуючому, одночасно скоротивши загальний обсяг видатків на соціальний захист населення. Вивільнені кошти можна спрямувати на розвиток економіки. З урахуванням спаду попередніх років можна зазначити, що економіка України має суттєві резерви збільшення ВВП за рахунок внутрішніх джерел без значних капіталовкладень та за рахунок підвищення внутрішнього попиту. Окрім того, важливим є збільшення обсягів внутрішніх інвестицій паралельно зі створенням сприятливих умов для залучення іноземних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 496 с.
2. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
3. Федосов В. М. Теорія фінансів : навч. посіб. / В. М. Федосов, С. І. Юрій. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
4. Чугунов І. Я. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / І. Я. Чугунов. – К. : ДННУ АФУ, 2009. – 848 с.

5. Бюджетний моніторинг. Аналіз виконання бюджету за 2013 рік / І. Ф. Щербина, А. Ю. Рудик, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська ; ІБСЕД, Проект “Зміцнення місцевої фінансової ініціативи”, USAID. – К. : 2013. – 96 с.

6. Алексєєв І. В. Бюджетний механізм і соціально-економічний розвиток регіонів : монографія / І. В. Алексєєв, Г. С. Лопушняк, М. В. Ливдар. – Львів : Ліґа-Прес, 2014. – 248 с.

7. Бойко Т. А. Необхідність бюджетного регулювання в ринкових умовах господарювання / Т. А. Бойко // Проблеми матеріальної культури. – 2010. – № 1. – С. 15-17.

8. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://me.gov.ua>.

9. Бюджет України за 2014 рік: статистичний збірник / [Л. М. Калініченко, Г. В. Гайдученко, Г. Ф. Ткаченко та ін.] – К. : Міністерство фінансів України, 2015. – 308 с.

10. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/lows/show/2456-17>.

REFERENCES

1. Dem'yanyshyn, V. H. (2008), *Teoretychna kontseptualizatsiya i praktychna realizatsiya byudzhetoyny doktryny Ukrainy*, TNEU, Ternopil'.
2. Lysyak, L. V. (2009), *Byudzhetsna polityka u systemi derzhavnoho rehulyuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, DNNU AFU, Kyiv.
3. Fedosov, V. M. and Yuriy, S. I. (2010), *Teoriya finansiv*, Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv.
4. Chuhunov, I. Ya. (2009), *Finansy Ukrainy: instytutsiyni peretvorennnya ta napryamy rozvytku*, DNNU AFU, Kyiv.
5. Shcherbyna, I. F. Rudyk, A. Yu. Zubenko, V. V. Samchyn'ska, I. V. (2013), *Byudzhetsnyy monitorynh. Analiz vykonannya byudzhetu za 2013 rik*, Proekt “Zmitsnennya mistsevoyi finansovoyi initsiatyvy”, USAID, Kyiv.
6. Aliksieiev, I. V. Lopushniak, H. S. and Lyvdar, M. V. (2014), *Biudzhetsnyj mekhanizm i sotsial'no-ekonomichnyj rozvytok rehioniv*, Liha-Pres, L'viv, 248 s.
7. Bojko T. A. (2010), *Neobkhdnist' biudzhethnoho rehulyuvannya v rynkovykh umovakh hospodariuvannya*, *Problemy material'noi kul'tury*, №1, s. 15-17.
8. Ofitsiyniy sayt Ministerstva ekonomichnogo rozvitku i torgivli Ukraini, available at: <http://me.gov.ua>.
9. Byudzhets Ukrainy za 2014 rik: statistichniy zbirk, L. M. Kalinichenko, G. V. Gayduchenko, G. F. Tkachenko ta in. (2015), *Ministerstvo finansiv Ukrainy*, K., 308 s.
10. Byudzhetsniy kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 r. #2456-VI, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/lows/show/2456-17>.